

نقدی بر مقاله "بررسی نقش پیشرانی حکیم سید اسماعیل جرجانی در انتقال طب ایرانی از سده‌های میانه به دوره‌های بعد"

طاہرہ شاکری الف، جمال رضایی اوریمی^{ب*}

الف: گروه تاریخ علوم پزشکی، مرکز تحقیقات طب سنتی و مکمل، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران

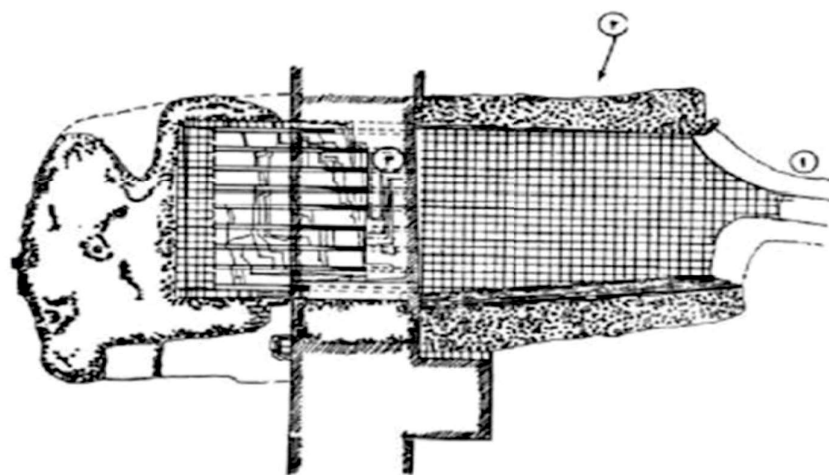
ب: گروه تاریخ علوم پزشکی، مرکز تحقیقات طب سنتی و مکمل، دانشگاه علوم پزشکی اراک، اراک، ایران
تاریخ دریافت: مهر ۱۴۰۱
تاریخ پذیرش: آبان ۱۴۰۱

سردبیر محترم

در شماره ۴۹ (دوره ۱۳، بهار ۱۴۰۱) مجله علمی - پژوهشی طب سنتی اسلام و ایران مقاله‌ای تحت عنوان "بررسی نقش پیشرانی حکیم سید اسماعیل جرجانی در انتقال طب ایرانی از سده‌های میانه به دوره‌های بعد" منتشر گردیده است (۱). ضمن قدردانی از انتخاب این موضوع مهم در مطالعات تاریخ پزشکی، نکته زیر در رابطه با مطالعه مذکور قابل بیان است.

نویسندگان محترم در صفحه ۶ با استناد به کتاب ذخیره خوارزمشاهی معتقدند که جرجانی روش‌های نوینی در زمینه

تصفیه آب ابداع کرده و از شیوه‌هایی چون تقطیر و به‌کارگیری پنبه و پشم پاکیزه نام برده است (۱). تحقیقات نشان می‌دهد فناوری تصفیه آب در ایران دارای سابقه‌ای طولانی است. نخستین فناوری تصفیه آب در ایران قدیم تصفیه‌خانه چغازنبیل است. در این تصفیه‌خانه با استفاده از قوانین فیزیک، آب را هنگام عبور از لایه‌هایی از ماسه، ریگ و زغال تصفیه می‌کردند (شکل ۱). آب تصفیه‌شده از ۹ دهانه در کف استخر به درون آبگیر رفته و برابر با قانون ظروف مرتبط از آن بالا می‌رفت. در مرحله آخر تصفیه، کانال‌هایی قرار داشتند که در آنها شبکه‌ای از چوب یا پارچه به‌صورت فیلترهایی برای جداسازی وجود داشتند (۲).



شکل ۱. نمایی از سیستم تصفیه آب در چغازنبیل (۲)

ابن‌سینا همچنین در کتاب *حفظ الصحه* در مورد تدبیر شیرین‌نمودن آب و لطیف ساختن آن می‌گوید: «یکی از آن دو قسم به طریق قرع و انبیق است به‌دستور متعارف و دیگری که اسهل و قلیل‌المؤنه‌زاست اینست که هریک از میاه ردیه را که خواهند لطیف و شیرین نمایند ظرف سرگشاده را از آن مملو ساخته چند پارچه چوبی پاکیزه بر سر آن ظرف گذارند و قدری پشم پاکیزه بر بالای چوب بگذارند و در ته ظرف آتش افروزند و بعد از گذشتن اندک زمانی آن پشم را برداشته بیفشردند از آن آب لطیف و شیرین بهم می‌رسد در غایت عذوبت و آنچه در ته ظرف می‌ماند به‌مرتب تلخ و شور و کثیف است که چشیدن آن مقدر احدی نیست» (۷).

بنابراین طبق مطالب گفته‌شده، مشخص می‌شود که روش‌های معرفی‌شده توسط سید اسماعیل جرجانی در زمینه تصفیه آب، نوین نبوده و دارای سابقه بسیار طولانی در ایران می‌باشد.

تضاد منافع:

در این مقاله تضاد منافی برای گزارش وجود ندارد.

بررسی متون طب ایرانی نشان می‌دهد که علی‌بن‌ربین طبری (۱۹۰ تا ۲۶۰ ه‍.ق) آزمایش تصفیه آب را در کتاب *فردوس الحکمه* مورد اشاره قرار داده است (۳). رازی (۲۵۱ تا ۳۱۳ ه‍.ق) در کتاب *منافع الأغذیه و دفع مضارها* می‌گوید که آب را باید به‌صورت قطره‌ای سفالی یا تقطیر از کوزه یا با پختن پشم پف‌دار تصفیه کرد. در این رابطه باید آب را در ظرف سفالی بریزند و نی‌های ترک‌خورده بر آن بگذارند و بر روی آن پشم خالص شسته‌شده قرار دهند. سپس زیر آن سوخت نازک سبک بگذارند و پشم را فشار دهند یا آن را به جوش آورده و به‌شدت سرد کنند و آب را صاف نمایند (۴، ۵).

ابن‌سینا (۳۷۰ تا ۴۲۸ ه‍.ق) در فصل هفتم کتاب *القانون فی الطب* می‌گوید: «برای تصفیه آب مقداری پشم را تاب می‌دهند و دوسر آن را در دو ظرف قرار می‌دهند. آب از ظرف پر، قطره‌قطره در ظرف خالی می‌چکد. اگر آب نوشیدنی نامطبوع را بجوشانند و در ضمن جوشیدن آن، خاک آزاد و گلوله‌های پشم در آن بیندازند و بعداً گلوله‌ها را بیرون بیاورند و بفشردند، بهتر از روش نخستین تصفیه می‌شود» (۶).

References:

1. Nasri Roudsari S, Sharafi M, Heravi J. Investigating the pioneering role of Hakim Sayyed Isma'il Jurjani in transferring Iranian Medicine from the middle ages to later periods. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 2022 May 10;13(1):39-50.
2. Hassanvand A, Parviz M, Gharibzadeh S, Rahgozar MH. Comparison between ancient water purification in Iran and new methods. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 2017 Mar 10;7(4):457-61.
3. Rabban al-Tabari A. *Firdaws al-Hikma fi al-Tibb*. Beirut: Dar al-Kotob al-Ilmiyah; 2002. [In Arabic].
4. Rhazes. *Manafi al-Aghdhiyya wa Daf Madarihha*. Damascus: Dar al-Kitab al-Arabi; 1984. Vol.1, P:90-95. [In Arabic].
5. Al-Shaar EM. Water sterilization technology in the history of Arabic/Islamic sciences. *Tarikh-e Elm*. 2014 Apr 21;12(1):1-15.
6. Avicenna. *Al-Qanun fi al-Tibb* (The Canon of Medicine). Beirut: Dār Ihyā' al-Turāth al-Arabī; 2005. [In Arabic].
7. Avicenna. *Hifz al-Sihha*. Translated by Qazvini A. Tehran: Iran University of Medical Sciences; 2008. [In Persian].